

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ *)

Ἡ τ ο ι

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΝΔΡΟΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ ΚΑΙ
Ο ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ ΙΚΟΝΙΟΥ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟΣ ΑΥΤΟΥ ΔΕΣΜΟΣ

ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΜΠΟΝΗ, Δ^{ΡΟΣ} Θ. ΚΑΙ Φ.

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Ν

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΝΔΡΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ.

ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐξεθέσαμεν τὰς ἐκ τῶν πηγῶν γνωστὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ μεγάλου κλάδου τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀμφιλόχιου καὶ τῆς Λιβίας, ὅστις ἀπέρρευσε ἐκ τῆς «ιεραῆς ὀίξης» τοῦ Φιλτατίου καὶ τῆς Γοργονίας. Πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς μελέτης ἡμῶν ἀναγκαῖον κρίνομεν νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὸν ἕτερον μέγαν καὶ ἔνδοξον κλάδον τῆς «ιεραῆς ὀίξης», ἐξ οὗ προήλθον οἱ κατιόντες τοῦ οἴκου τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ.

1. NONNA ΚΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐκ τῆς «ιεραῆς ὀίξης», ἦτοι τοῦ Φιλτατίου καὶ τῆς Γοργονίας, δύο τέκνα ἐγεννήθησαν, ὁ Ἀμφιλόχιος, πατὴρ τοῦ δμωνούμου μητροπολίτου Ἰκονίου καὶ ἡ Νόννα, μήτηρ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Οὕτω ἐν ἐπιτ. ΡΖ' τὸν Ἀμφιλόχιον ὀνομάζει ὁ Γρηγόριος «Υἱέα Φιλτατίου Γοργονίας τε μέγαν»¹, ἐν δὲ τῷ ἐπιτ. ΗΘ' καὶ τὴν ἑαυτοῦ μητέρα καλεῖ κόρην τοῦ Φιλτατίου: «Νόννη Φιλτατίου»². Περὶ δὲ τῆς «ιεραῆς ὀίξης» τοῦ πάππου αὐτοῦ Φιλτατίου καὶ τῆς μάμης Γοργονίας ἐμμέσως ὁμιλεῖ καὶ ταύτην ἐξάγει ἐν τοῖς ἐπιτ. ΟΔ'—«Νόνναν ἐπουρανίοισιν ἀγαλλομένην φαέεσσιν, / Καὶ ὀίξης ἱερῆς πρόρθον ἀειθαλέα»—καὶ ΗΑ'—«Ῥίξης εὐσεβέος γενόμην, καὶ σὰρξ ἱερῆς, / Καὶ μήτηρ»³. Ἀποκλείεται

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 218.

1. Migne, PG 38, 66.

2. Migne, PG 38, 60.

3. Migne, PG 38, 49. 57.

νά πρόκειται περὶ ὁμωνυμίας ἀπλῆς καὶ οὐχὶ ταυτότητος τοῦ Φιλτατίου πατρὸς τοῦ Ἀμφιλοχίου μετὰ τοῦ ὁμωνύμου πατρὸς τῆς Νόννης. Οὐ μόνον, διότι οὐδαμοῦ τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου ἀπαντᾷ ἕτερος Φιλτάτιος, ἐκτὸς τοῦ μνημονευομένου πάππου αὐτοῦ, καὶ ἐτέρου τινὸς νεωτέρου ἀνεμιῶ του, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ σύνδεσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Φιλτατίου μετὰ τῆς Γοργονίας ὡς γονέων τοῦ Ἀμφιλοχίου, ἀποδεικνύει ὅτι περὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ ζεύγους πρόκειται, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀδελφῆς τοῦ Γρηγορίου ἀπεδόθη αὐτῇ τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἕνεκα πρὸς τὴν σεβασμίαν τοῦ Γρηγορίου μάμην. Γοργονία ἐκλήθη ἡ ἀδελφὴ τοῦ Γρηγορίου. Γοργονία ἐκαλεῖτο καὶ ἡ μάμη αὐτοῦ. Γοργονία ἅμα ἐκαλεῖτο καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Ἀμφιλοχίου. Πόσον τὰ πράγματα εἶναι σαφῆ, ὥστε μόνον φίλερις ἀντιρρησίας νὰ δύναται νὰ προβάλλῃ ἀμφιβολίας περὶ ἀπλῆς δῆθεν ὁμωνυμίας καὶ νὰ μὴ δέχεται τὴν προφανῆ καθ' ἡμᾶς ταυτοπροσωπίαν.

Τοὺς ἰδίους γονεῖς ὁ Γρηγόριος ἐτίμησε διὰ πλειόνων ἀφιεραιτικῶν ἐπιταφίων. Εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀφιέρωσε τὰ ὑπ' ἀριθ. ΝΕ'—ΞΕ' ἐπιτάφια, εἰς δὲ τὴ μητέρα αὐτοῦ τὰ ὑπ' ἀριθ. ΞΓ'—ΡΒ' ¹. Πλεισταχοῦ ἐπίσης τῶν Ἐπῶν αὐτοῦ εὐφημοτάτην τούτων μνεῖαν ἐπ' εὐκαιρίᾳ ποιεῖται ². Ἐκ τοῦ ΙΗ' Ἐπιταφίου Λόγου τοῦ Γρηγορίου «Εἰς τὸν πατέρα, παρόντος Βασιλείου» μανθάνομεν ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Γρηγορίου, Γρηγόριος καὶ οὗτος καλούμενος, ἔχρημάτισεν ἀνώτερος ὑπάλληλος, διακριθεὶς ἐπὶ τιμότητι. Ἐσπούδασε νομικὰ καὶ ἐγένετο ὀπαδὸς τοῦ συστήματος τῶν Ὑψισταρίων ³.

1. Migne PG, 38, 38—43 καὶ 44—64.

2. Πρβ. π. χ. Migne, PG 37, 1369. 979. 1367. 1034/5. 1001/3. 1033/4. 1445/6. 1446/7. 1447/8. Ἐπίσης ἴδε τὰ Ἐπη 93—99 παρὰ Migne, PG 37, 1448/52. Εἰς τὸν ἴδιον πατέρα ἀφιέρωσεν ὁ Γρηγόριος καὶ τοὺς ἐξῆς Λόγους: Θ' (Migne, PG 35, 820/6), ΙΒ' (Migne PG 35, 844/9), ΙΣΤ' (Migne, PG 35, 933/64) καὶ ΙΗ' (Migne PG 35, 985—1044).

3. Ὀνομάζοντο Ὑψιστάριοι, καθ' ὅσον «ὁ Παντοκράτωρ μόνος αὐτοῖς σεβάσιμος» τὸ σύστημα τῶν ἤτο συγκεκραμένον ἐξ ἰουδαϊκῶν καὶ ἐθνικῶν στοιχείων, «ἐκ δυοῖν τοῖν ἐναντιωτάτων, Ἑλληνικῆς τε πλάνης καὶ νομικῆς τερατείας» ἐτίμων τὸ πῦρ, ἐτήρουν τὸ Σάββατον καὶ τὴν περὶ τὰ βρώματα ἰουδαϊκὴν μικρολογίαν. Ἴδε Δ. Μπαλάνοῦ, Πατρολογία σ. 305 σημ. 3.—Εἶναι λίαν ἀξιοσπούδαστα ὅσα αὐτὸς ὁ Γρηγόριος λέγει περὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (Migne, PG 35, 989: Λόγος ΙΗ'): «Ἐκεῖνος τοίνυν, (ἵνα πατρίδα, καὶ γένος, καὶ σώματος εὐφυῖαν, καὶ τὴν ἐξωθεν περιφάνειαν, καὶ τᾶλλα οἷς μέγα φρονούσιν ἄνθρωποι, τοῖς τῶν ἐγκωμίων νόμοις παρεῖς, ἐκ τῶν ἡμῖν πρώτων καὶ οικειοτάτων ἀρξωμαι), ὄξῃς ἐγένετο βλάστημα οὐκ ἐπαινετῆς, οὐδὲ εὐφυοῦς καὶ εὐσεβείαν (οὐ γὰρ αἰσχύνομαι τοῖς πρώτοις, τοῖς τελευταίοις θαρῶν), οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένης, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀτόπου καὶ ἀλλοκότου, ἐκ δυοῖν τοῖν ἐναντιωτάτων συγκεκραμένης, Ἑλληνικῆς τε πλάνης, καὶ νομικῆς τερατείας» ὧν ἀμφοτέρων τὰ μέρη φυγῶν, ἐκ μερῶν συνετέθη. Τῆς μὲν γὰρ τὰ εἶδωλα καὶ τὰς θυσίας ἀποπεμπόμενοι τιμῶσι τὸ πῦρ καὶ τὰ λύχνα τῆς δὲ τὸ Σάββατον αἰδούμενοι, καὶ τὴν περὶ τὰ βρώματά ἐστιν ἡ μικρολογία. τὴν περιτομὴν ἀτιμάζουσιν. Ὑψιστάριοι τοῖς τα

Διδαχθεὶς ὑπὸ τῆς εὐσεβεστάτης συζύγου του Νόνης προσεικλύσθη εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ περὶ τὸ 325 ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ, ὃν τὸ 328 θανόντα, διεδέχθη ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Ναζιανζοῦ, ἣν ὑπὲρ τὰ 45 ἔτη ἐποίησε, διακριθεὶς διὰ τὴν πρὸς τὸ ποιμνιον ἀγάπην αὐτοῦ.

Ὁ πατὴρ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζήνου ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν, ἑκατοντούτης, τὰ τέλη τοῦ 373 ἔτους. Τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ ἐθρήνησεν ὁ Γρηγόριος, ὡς εἴπομεν, ἐν σειρᾷ ἐπιταφίων, ἐν οἷς ἐκχύνεται πλούσιος ὁ χυμὸς τῶν ἀνωτέρων καὶ εὐγενῶν συναισθημάτων υἱοῦ ἀληθοῦς πρὸς πατέρα φιλόστοργον καὶ πλήρη χαρίτων. Τὰ ἐπιτάφια ταῦτα εἶναι τόσον διδακτικά, ὥστε κρίνομεν ἄξια νὰ παραθέσωμεν ταῦτα ἐνταῦθα :

NE'. Εἰς πατέρα

« Ἐνθ' ἑκατονταέτης, ζωῆς βροτέης καθύπερθεν,
 Πνεύματι καὶ θάρσῳ τεσσαρακονταέτης,
 Μείλιχος, ἠδυεπής, λαμπρὸς Τριάδος ὑποφήτης,
 Νήδυμον ὕπνον ἔχω Γρηγορίου δέμας.
 Ψυχὴ δὲ περὸεσσα Θεὸν λάχεν. Ἄλλ' ἱερῆς
 Ἐξόμενοι κείνου καὶ τάφον ἀμφέπετε».

Ἐν τῷ ἐν συνεχείᾳ ἐπιτάφιῳ ἀναμνησκόμενος τῆς ἐκ τῆς εἰδωλολατρείας εἰς τὸν Χριστιανισμόν προσελύσεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς ἐπίσκοπον ἀνυψώσεώς του, ἐξαιρεῖ ἅμα τὴν ἀγάπην, ἣν ἐπεδείκνυε πρὸς τὰ ἴδια τέκνα καὶ δὴ καὶ τὴν γλυκεῖαν ἔναντι αὐτῶν συμπεριφορὰν του :

« Ἐκ μὲ μικρῆς ἐκάλεσσε Θεὸς μέγας ἀργιελαιῆς
 Ποίμνης ἠγεμόνα θῆκε τὸν οὐδ' ὄτων
 Ἐσχάτων. Ἐκ πλευρῆς δὲ θεόφρονος ἄλβον ἔνειμε.
 Γῆρας ἐς λιπαρὸν ἰκόμεθ' ἀμφοτέρωι.

πεινοῖς ὄνομα καὶ ὁ Παντοκράτωρ δὴ μόνος αὐτοῖς σεβάσιμος. Καὶ οὕτω διφυῆς τις ὦν εἰς ἀσέβειαν, ἐκ τίνος τί γίνεται ; Οὐκ οἶδα, πότερον τὴν καλέσασαν αὐτὸν χάριν ἐπαινέσω πλέον, ἢ τὴν ἐκείνου προαίρεσιν...ζ'. Ἐκεῖνος καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς ἦν ἡμέτερος· εἰσποεῖα γὰρ αὐτὸν ἡμῖν ὁ τρόπος. Ὡσπερ γὰρ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων οὐ μεθ' ἡμῶν εἰσιν, οὐδ' ὁ βίος ἀλλοτριῶι τοῦ κοινου σώματος· οὕτω πολλοὶ τῶν ἔξωθεν πρὸ ἡμῶν, ὅσοι τῷ τρόπῳ τὴν πίστιν φθάνουσι, καὶ δέονται τοῦ ὀνόματος, τὸ ἔργον ἔχοντες. Τούτων καὶ ὁ ἐμὸς ἦν πατὴρ, πτόρθος ἀλλότριος, τῷ βίῳ πρὸς ἡμᾶς ἐπικλίνων. Σωφροσύνη μὲν γε τοσοῦτον διήνεγκεν, ὥστε ὁ αὐτὸς ἐρασιμώτατός τε ἅμα γενέσθαι καὶ κοσμιώτατος· ἃ χαλεπὸν ἀμφοτέρα συνδραμεῖν. Δικαιοσύνης δὲ τί μείζον γνώρισμα καὶ περιφανέστερον, ἢ ὅτι πολιτείας οὐ τὰ δευτέρα ἐσχηκώς, οὐδὲ μὲν δρακμῇ πλείω τὴν οὐσίαν πεποιήρει καίτοι γε τοὺς ἄλλους ὁρῶν τὰς Βριάρεω χεῖρας ἐπιβάλλοντας τοῖς δημοσίοις, καὶ τοῖς κακοῖς πόροις φλεγμαίνοντας ; οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἄδικον εὐπορίαν. Φρονήσεως δέ, μικρὰ μὲν οὐδὲ ταῦτα γνωρίσματα, δηλώσει δὲ τὰ πλείω προῖων ὁ λόγος. Τούτων καὶ μισθόν, οἶμαι, τὴν πίστιν ἠνέγκατο». — Ὅλος ὁ λόγος οὗτος τοῦ Γρηγορίου εἶναι μεστός βαθέων νοημάτων καὶ πλούσιος εἰς διδάγματα, ἀλλὰ καὶ εἰς εἰδήσεις περὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἐν γένει οἰκογενειακῆς αὐτοῦ καταστάσεως.

*Ἰσὸς ἐμῶν τεκέων ἀγανώτατος. Εἰ δὲ τελευτήν
Ἔτιμην Γρηγόριος, οὐ μέγα θνητὸς ἔην».*

Τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐξαίρων ὁ Γρηγόριος, παρβαλλεὶ τοῦτον πρὸς τὸν Μωϋσέα, τὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀνεληθόντα καὶ τῷ Θεῷ προσομιλήσαντα. Οὕτω πως λέγει καὶ ὁ πατήρ θανὼν ἐγγὺς τῆς ἁγίας Τριάδος ἦλθεν :

*«Εἰ τις ὄρους καθύπερθεν ἀγνῆς ὁπὸς ἔπλετο μύστης
Μωσῆς, καὶ μεγάλου Γρηγορίου νόος,
Ὅν ποτε τηλόθ' ἔόντα, χάρις μέγαν ἀρχιερεῖα
Θήκατο, νῦν ἱερῆς ἐγγὺς ἔχει Τριάδος».*

Καὶ ἐν τῷ ἐν συνεχείᾳ ΝΗ' ἐπιταφίῳ ταῦτά που ἐπαινῶν ὁ Γρηγόριος, λέγει :

*«Αὐτὸς νηὸν ἔρεψα Θεῷ, καὶ δῶχ' ἱερῆα
Γρηγόριον καθαρῇ λαμπρόμενον Τριάδι,
Ἄγγελον ἀτρικίης ἐριχέα, ποιμένα λαῶ,
Ἦέθειον σοφίης ἀμφοτέρης πρύτανιν.
Τέκνον ἐμόν, τὰ μὲν ἄλλα πατὴρ καὶ φέρετερος εἶης,
Τὴν δ' ἀγανοφροσύνην ἄξιός οὐ τι πλέον
Εὐξασθαι θέμις ἐστί· καὶ ἐς βαθὺν γῆρας ἴκοιο,
Τοίου κηδεμόνος, ὦ μάκαρ, ἀντιάσαις».*

Δὲν ἦτο ἀμινὸς ἐκ τῆς μάνδρας τοῦ Χριστοῦ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Γρηγόριος. Ἄλλ' ἅμα τὸ βάπτισμα λαβὼν ἀπέβη ὑπέροτερος ἄλλων χριστιανῶν καὶ ποιμὴν ἐγένετο καὶ πατήρ καὶ νομεὺς λογικῶν προβάτων :

*«Οὐκ οἶς, εἶτ' οἶων προφερέστατος, αὐτὰρ ἔπειτα
Ποιμὴν, εἶτα πατήρ καὶ νομεὺς νομέων,
Θνητοὺς ἀθάνατόν τε Θεὸν μέγαν εἰς ἐν ἀγείρων,
Κεῖμαι Γρηγόριος Γρηγορίου γενέτης».*

Ἐν τῷ Ξ' ἐπιταφίῳ ὁ Γρηγόριος ἐπαινεῖ τὴν εὐτυλίαν, τὴν εὐγηρίαν καὶ τὴν καλὴν τῶν τέκνων ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀγωγήν, ταῦτα λέγων :

*«Ὀλβίος, εὐγήρως, εὐπαις, θάνατον ἀρχιερεῖος
Ἄρχιερέυς τε πατήρ Γρηγόριος. Τί πλέον ;
Οὕτι μὲν ἐς πολὺκαρπον ἀλατὴν ὄρθριος ἦλθον,
Ἔμπα δὲ τῶν προτέρων πλείονα μισθὸν ἔχω».*

Ἐν τῷ ΞΑ' ἐπιταφίῳ ὁ Γρηγόριος ἐπαινῶν τὸ ἦθος καὶ τοὺς τρόπους τοῦ καλοῦ ὄντος ποιμένος καὶ πατρὸς, ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀναφέρει τὴν ἐκ μὴ χριστιανικῆς οἰκογενείας προέλευσιν αὐτοῦ, ἔτι δὲ μνημονεύει τῆς καλῆς συζυγίας καὶ εὐτεκνίας καὶ εὐγηρίας, ὅθεν μακάριος μετέστη πρὸς Κύριον :

*«Γρηγόριος, ποιμὴν τε καλός, καὶ πλείονα ποιμνήν
Χριστῷ ἀναθρέψας ἤθεσι μελιχίοις,
Οὐχ' ὁσίης ὀίξης μὲν ἐγὼ θάλας, εὐαγέος δὲ
Συζυγίης κεφαλή, καὶ τεκέων τριάδος».*

*Ποίμνης ἡγεμονεύσας δμόφρονος, ἔνθεν ἀπῆλθον
Πλήρης καὶ χθονίων, κ' οὐρανίων ἐτέων».*

Πλήρης χάριτος εἶναι καὶ τὸ ἐν συνεχείᾳ διστιχον ἐπιτάφιον :

*«Γρηγόριος, τόδε θαῦμα, χάριν, καὶ Πνεύματος αἴγλην,
Ἐνθὲνδ' αἰρόμενος, ῥίψ' ἐπὶ παιδί φίλω».*

Ἐν τῷ ΞΓ' ἐπιταφίῳ ἀναμνησεται ὁ Γρηγόριος τῆς ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς ἀναθέσεως αὐτῷ τῆς ποιμάνσεως τῆς ἐπισκοπῆς Ναζιανζοῦ :

*«Τυτθὴ μάργαρός ἐστιν, ἀτὰρ λιθάκεσσιν ἀνάσσει
Τυτθὴ καὶ Βηθλεέμ, ἔμπα δὲ Χριστοφόρος.*

*Ὡς δ' ὀλίγην μὲν ἐγὼ ποιίμνην λάχον, ἀλλὰ φερίστην,
Γρηγόριος. Τὴν σύ, παῖ φίλε, λίσσομ', ἄγοις».*

Καὶ ἐν τῷ ἐπιταφίῳ ΞΔ' ἀναμνησεται εὐγνωμόνως τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἀναθέσεως εἰς αὐτὸν τῆς ποιμάνσεως τῆς ἐπισκοπῆς Ναζιανζοῦ, ὅπερ καὶ τὸ μέγα τοῦ καλοῦ ποιμένος ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ ἐνδιαφέρον ἀποδεικνύει. Ἐν τέλει δ' ἐπεύχεται, ὡς ἀπὸ Γρηγορίου πατρὸς, μακροζωίαν εἰς ἑαυτὸν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Ἔχει δὲ τὸ ἐπιτ. οὕτω :

*«Ποιμενίην σύριγγα τεαῖς ἐνὶ χερσὶν ἔθηκα
Γρηγόριος· σὺ δέ μοι, τέκνον, ἐπισταμένως
Σημαίνειν, ζωῆς δὲ θύρας πειάσειας ἅπαισι,
Ἐς δὲ τάφον πατέρος ὄριος ἀνιῶσαις».*

Ἐν τῷ τελευταίῳ, τέλος, ἐπιταφίῳ ὁ Γρηγόριος, ἔξαιρων τὴν ἀγαθὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διάθεσιν καὶ τὸ ἦθος καὶ ἀναφέρων καὶ πάλιν τὴν ἐκ τῆς εἰδωλολατρείας εἰς τὸν Χριστιανισμόν μετástασιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάδειξιν εἰς ἐπίσκοπον Ναζιανζοῦ, ἐπάγεται :

*«Στράφην, ἐν οἷς τοπάροιδεν ἐν οὐρεῖ Χριστὸς ἀμείφθη·
Στράψε δὲ Γρηγορίου τοῦ καθαρῶτο νόφω,
Τῆμος δτ' εἰδόλων ἔφυγε ζόφον· ὡς δὲ καθάρθη
Ἦσι θυηπολῖαις, λαὸν δν εἰσέτ' ἄγει».*

Ἄλλὰ περισσότερον τοῦ πατρὸς ὑμνησεν ὁ θεῖος Γρηγόριος τὴν μητέρα αὐτοῦ, τὴν διαβόητον Νό ν ν α ν, τὴν τοῦ Φι λ τ α τ ἰ ο υ καὶ τῆς Γ ο ρ γ ο ν ἱ α ς θυγατέρα. Εὐκλεια γένους, εὐσέβεια καὶ ἦθος καὶ κάλλος καὶ πασῶν τῶν ἀρετῶν τὸ σύμπλεγμα παρῆσαν αὐτῇ καὶ παρέσχον τῷ Γρηγορίῳ εὐλόγους ἀφορμὰς εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν καὶ ὕμνον τῆς παγκάλου ταύτης καὶ συζύγου καὶ χριστιανῆς καὶ μητρὸς Νό ν ν η ς. Ἐκτὸς τῶν 36 ἐπιταφίων, ἅτινα ὁ θαυμαστής τῶν ἀρετῶν τῆς ἰδίας μητρὸς Γρηγόριος ἀφιέρωσεν εἰς αὐτήν, δι' ὧν καὶ ταύτην ἀπηθανάτισε καὶ ὑπόδειγμα διὰ πάσας τὰς γενεὰς κατέστησε, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἐτίμησε διὰ τὸ ὄντως μέγα υἱικὸν φίλτρον καὶ τὴν ἀπέραντον ἐκτίμησιν, ἣν πρὸς τὴν ἰδίαν μητέρα ἠσθάνετο, οὗτος πλεισταχοῦ ἅμα τῶν Ἐπῶν αὐτοῦ καὶ λοιπῶν πανηγυρικῶν Λόγων λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ μνησθῇ εὐγνωμόνως τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ νὰ

ἐξάσῃ, εὐκαίρως-ἀκαίρως, οὕτως εἰπεῖν, τὸ πλῆθος τῶν ἀρετῶν καὶ χαρίτων τῆς ἐξαισίας ταύτης γυναικός. Οὕτως ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι λόγῳ αὐτοῦ τῷ «Ἐπιταφίῳ εἰς τὸν πατέρα, παρόντος Βασιλείου», τοῦ μεγάλου δηλ. ὑπ' ἀριθ. ΙΗ' ἰ, ταῦτα καὶ περὶ τῆς Νόννης παρεισάγει: «Ἡ· Καὶ τῷ μὲν Ἀδάμ ἡ δοθεῖσα κατ' αὐτὸν βοηθός (ἐπειδὴ καλὸν ἦν μὴ μόνον εἶναι τὸν ἄνθρωπον), ἀντὶ συνεργοῦ πολεμία κατέστη καὶ οὐχ ὁμόζυγος, ἀλλ' ἀντίθετος· κλέψασα τὸν ἄνδρα δι' ἡδονῆς, καὶ τῷ ξύλῳ τῆς γνώσεως τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀλλοτριώσασα. Τῷ δὲ οὐ συνεργός μόνον ἢ παρὰ Θεοῦ δοθεῖσα (ἦττον γὰρ τοῦτο θαυμαστόν), ἀλλὰ καὶ ἀρχηγός γίνεται, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ πρὸς τὰ κράτιστα δι' ἑαυτῆς ἄγουσα· καὶ τὰ μὲν ἄλλα τοῦ ἀνδρός κρατεῖσθαι νόμῳ συζυγίας ἄριστον εἶναι κρίνουσα, τῆς εὐσεβείας δὲ οὐκ αἰσχνομένη παρέχειν ἑαυτὴν καὶ διδάσκαλον, Ὁ θαυμάζειν μὲν ἐκείνης ἄξιον, θαυμάζειν δὲ πλεόν τὸν ἕκοντί ἠτιώμενον. Ἐκείνη γάρ ἐστιν ἡ, τῶν ἄλλων γυναικῶν κάλλει φιλοτιμουμένων καὶ ὑπουμένων, ὅσον τε φυσικὸν καὶ ὅσον ἐπίπλαστον, ἐν ἐπισταμένη κάλλος, τὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ τὴν θείαν εἰκόνα ἢ συντηρεῖν, ἢ ἀνακαθαίρειν εἰς δύναμιν· τοὺς δὲ γραπτοὺς καὶ τεχνητοὺς κόσμους, ταῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀπορρήψασα. Μίαν δὲ ἀληθινὴν εὐγένειαν γινώσκουσα, τὴν εὐσεβείαν, καὶ τὸ εἰδέναί ποθεν τε γεγόναμεν, καὶ ποῦ κατανητήσομεν. Ἐνα δὲ πλοῦτον ἀσφαλῆ τε καὶ ἄσυλον, τὸ ἀποπλουτεῖν Θεῷ, καὶ τοῖς πένησι, καὶ μάλιστα τῶν ἐκ γένους τοῖς ἀπανθήσασιν· οἷς τὸ μὲν ἄχρι τῆς χρείας ἐπαρκεῖν, οὐ λύσιν τῆς συμφορᾶς, ἀλλ' ὑπόμνησιν ἔχειν ἐνόμιζεν· τὸ δὲ ἐλευθεριώτερον εὖ ποιεῖν, τοῦτο εἶναι τιμῆς βεβαίας καὶ παραμυθίας τελεωτάτης. Καὶ τῶν μὲν τῇ οἰκωφελείᾳ προεχουσῶν, τῶν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ (καὶ γὰρ χαλεπὸν ἀμφοτέρων ἐπιτυχεῖν), ἀμφοτέροις ἀπάσας νικήσασα, καὶ τῷ περὶ ἑκάτερον ἄκρῳ, καὶ τῷ μόνῃ τὰ δύο συναγαγεῖν. Οὕτω μὲν τὸν οἶκον συναύξουσα ταῖς ἑαυτῆς ἐπιμελείαις καὶ περινοίαις, κατὰ τοὺς Σολομῶντος περὶ τῆς ἀνδρείας γυναικός ὅρους καὶ νόμους, ὡς εὐσεβεῖν οὐκ εἰδυῖα· οὕτω δὲ προσκειμένη Θεῷ καὶ τοῖς θεοῖς, ὡς οἰκουρίας πλεῖστον ἀπέχουσα· καὶ οὐδὲν ὑπὸ τοῦ ἑτέρου παραβλαπτομένη πρὸς θάτερον, ἀμφοτέρα δὲ δι' ἀλλήλων κρατύνουσα.

Θ'. Τίς μὲν ἔλαθεν ἐκείνην, εὐχῆς ἢ καιρός, ἢ τόπος; ὃ καὶ πρῶτον ἦν αὐτῇ πάντων τῆς ἡμέρας κίνημα. Μᾶλλον δὲ τίς οὕτως ἔχειν ὁμοῦ τῷ αἰτεῖν τὸ αἰτούμενον ἤλπισεν; Τίς δὲ ἱερέων οὕτως ἠδέσθη χεῖρα καὶ πρόσωπον, ἢ πᾶν εἶδος φιλοσοφίας ἐτίμησεν; Τίς δὲ μᾶλλον νηστείαις καὶ ἀγρυπνίαις τὰς σάρκας ὑπέσπασεν, ἢ ψαλμῳδαῖς ἑαυτὴν ἐστήλωσε παννύχοις τε καὶ ἡμερησίαις; Τίς μὲν παρθενίαν ἠγάσθη πλεόν, καίπερ ἀνασχομένη δέσεως; Τίς δὲ ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἀμείνων ἐγένετο παραστάτις; Τίς δὲ πενθοῦσι τὰς συμφορὰς οὕτω συνυπεκούφισε; Καὶ ταῦτα δὴ, τὰ μικρὰ μὲν ἴσως, τυχὸν δὲ τίσι καὶ διαπνυόμενα, ὅτι μηδὲ προσιτὰ ὄρ-

δίως τοῖς πλείοσι (τὸ γὰρ οὐκ ἔφικτὸν οὐδὲ πιστόν πως διὰ τὸν φθόνον), ἔμοι δὲ καὶ λίαν τιμώμενα, ὅτι πίστεως ἦν εὐρήματα, καὶ πνευματικῆς ζήσεως ἐγχειρήματα. Οἷον τὸ μήποτε θωοὴν αὐτῆς ἐν ἱεροῖς ἀκουσθῆναι συλλόγοις, ἢ τόποις, ἔξω τῶν ἀναγκαίων καὶ μυστικῶν.

Γ'. Καὶ εἰ μέγα τῷ θυσιαστηρίῳ ποτὲ τὸ μὴ πέλεκυν ἐπ' αὐτὸ ἀναβῆναι, μηδὲ ὀφθῆναι, ἢ ἀκουσθῆναι λαξευτήριον (λόγω μείζονι, ὡς δέον φυσικὸν καὶ ἄτεχνον εἶναι πᾶν τῷ Θεῷ καθιερούμενον), πῶς οὐχὶ καὶ παρ' ἐκείνης μέγα, τὸ σιωπῇ τιμᾶσθαι τὰ ἅγια, τὸ μήποτε νῶτα δοθῆναι τῇ σεβασμίῳ τραπέζῃ, μηδὲ καταπτυσθῆναι θεῖον ἔδαφος, τὸ μήποτε δεξιὰν ἐμβληθῆναι ἢ χειλὴ μυχθῆναι χερσὶν Ἑλληνικαῖς ἢ χεῖλεσι μηδὲ τῆς τᾶλλα κοσμιωτάτης γυναικὸς καὶ οἰκειοτάτης ; Ἄλλὰ μηδὲ ἄλῶν κοινωνῆσαι, μὴ ὅτι ἐκουῖσαν, ἀλλὰ μηδὲ βιασθεῖσαν, τοῖς ἀπὸ τῆς βεβήλου καὶ ἀνάγνου τραπέζης μηδὲ μισθὸν οἶκον ἢ παρελθεῖν ποτε, ἢ ἰδεῖν ἀνασχέσθαι, παρὰ τὴν τοῦ συνειδότης νομοθεσίαν· μηδὲ διηγῆμασιν Ἑλληνικοῖς ἢ ἕσμασι θεατρικοῖς καταμολυνθῆναι τὴν ἀκοήν, ἢ τὴν γλῶσσαν, τὴν τὰ θεῖα δεχομένην ἢ φθεγγομένην (οὐδὲν γὰρ ἱεροῖς πρόπειν ἀνίερων)· καὶ ὁ τούτων θαυμασιώτερον, τὸ μήποτε τοσοῦτον δοῦναι πένθει σωματικῷ, καίτοι γε διαφερόντως καμπτομένην καὶ τοῖς τῶν ξένων πάθεισιν, ὥστε ἢ γοεράν ποτε πρὸ τῆς εὐχαριστίας ῥαγῆναι φωνὴν ἢ δάκρυον ἐκπεσεῖν βλεφάρου μυστικῶς σφραγισθέντος, ἢ σχῆμα πένθιμον παραμένειν, καίτοι γε πολλῶν πολλὰς συμπεσόντων αὐτῇ λυπηρῶν, λαμπρᾶς παρουσίας ἡμέρας. Ψυχῆς γὰρ εἶναι θεοφιλοῦς ὑποκλίνειν τοῖς θεοῖς ἅπαν ἀνθρώπινον.

ΙΑ'.... Τούτων μὲν οὖν τὰ μὲν παρῆν ἤδη, τὰ δὲ ἔμελλε, ταῖς κατὰ μέρος προσθήκαις ἀξιόμενα. Καὶ καθάπερ ἥλιος ἡδιστὸν ταῖς ἐωθιναῖς προσβάλλων ἀκτίσι, ταῖς μεσημβριναῖς θερμότερος ἴσταται καὶ φαιδρότερος· οὕτω καὶ αὕτη, οὐ μικρὰ τὰ τῆς εὐσεβείας ἀπ' ἀρχῆς ὑποφαίνουσα, τῷ τελευταίῳ φωτὶ πλέον ἐξέλαμψε. Τότε δ' οὖν κέντρον οὐ μικρὸν εὐσεβείας οἴκοθεν εἶχεν αὐτὴν ὁ εἰσοικισάμενος, ἄνωθεν μὲν καὶ ἐκ προγόνων φιλόθεόν τε καὶ φιλόχριστον, καὶ πατρῶον κληρὸν διαδεξαμένην τὸν τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς ἀγριελαιοῦ, καθὼς ἐκεῖνος, ἐγκεντρισθεῖσαν εἰς καλλιέλαιον, οὐ φέρουσαν δὲ τὸ ἕτεροϋγεῖν δι' ὑπερβολὴν πίστεως· ἀλλὰ τοῦτο μόνον φιλοσοφῆσαι μὴ δυναμένην, τᾶλλα καρτερικωτάτην οὔσαν γυναικῶν καὶ ἀνδρικοτάτην, τὸ ἐξ ἡμισείας ἠνώσθαι τῷ Θεῷ διὰ τὴν τοῦ τμήματος ἄλλοτριώσιν, ἀλλὰ μὴ προστεθῆναι τῇ σωματικῇ συναφείᾳ τὴν συμφυΐαν τοῦ πνεύματος· καὶ διὰ τοῦτο προσπίπτουσιν μὲν τῷ Θεῷ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν τῆς κεφαλῆς αἰτουμένην ἐν πολλαῖς νηστεῖαις καὶ δάκρυσι, προσκειμένην δὲ τῷ ἀνδρὶ φιλοπόνως, καὶ πολυτρόπως αὐτὸν ἐμπορευομένην, ὄνειδισμοῖς, νουθεσίαις, θεραπειαῖς, ἄλλοτριώσεσι, τὸ μέγιστον, τῷ οἰκείῳ τρόπῳ, καὶ τῷ θερμότερῳ περὶ τὴν εὐλάβειαν, ᾧ μάλιστα ψυχὴ κάμπτεται καὶ μαλάσσεται, πρὸς ἀρετὴν ἐκουσίως βιαζομένη.

Ἔμελλε δὲ ἄρα κοιλαίνειν τὴν πέτραν ἢ τοῦ ὕδατος ῥανὶς ἀεὶ πλήττουσα, καὶ χρόνῳ διανύσειν τὸ σπουδαζόμενον».

Ἡ «Νόννη Φιλτατίου», ἡ μήτηρ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ ἐτελεύτησεν «οὐ μετὰ δηρὸν». ἦτοι οὐχὶ μακρὸν χρόνον ὕστερον τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς Γρηγορίου¹ ἐν ἔτει 374 εἰς προβερηκυϊανὴν ἡλικίαν («γηραλήη»). Τοῦτο διαβεβαιοῦται ὁ Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα ἡΘ' ἐπιταφίῳ :

«Νόννη Φιλτατίου. Καὶ ποῦ θάνε ; τῶδ' ἐνὶ νηῶ.

Καὶ πῶς ; εὐχομένη. Πηγήκα ; γηραλήη.

᾽Ω καλοῦ βιότιοι, καὶ εὐαγέος θανάτιο !»².

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λόγων τοῦ Γρηγορίου τὰ ἐξῆς συμπεράσματα δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν περὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. α) Πάντα τὰ εἰς αὐτὴν ἀφιερωθέντα ἐπιτάφια τοῦ Γρηγορίου χρονολογοῦνται κατὰ τὴν- ἔκδοσιν τοῦ Migne τῷ 374, ἦτοι τῷ ἔτει τοῦ θανάτου αὐτῆς. Διὰ ν' ἀποθάνῃ δ' αὕτη «γηραλήη» πρέπει νὰ ἦτο τοῦλάχιστον ἐβδομήκοντα ἐτῶν, ὅτε ἀπεβίωσεν· β) ἐὰν εὐσταθῆ, ὡς πιστεύομεν, ἡ ὑπόθεσις αὕτη, τότε ἡ Νόννα θὰ ἐγεννήθη περὶ τὸ 304· γ) ἀνωτέρω εἶδομεν ὅτι ὁ Ἄμφιλόχιος πατὴρ ἦτο συνομήλικος τοῦ Λιβανίου, γεννηθέντος, ὡς γνωστόν, τὸ 314 ἔτος. Ἄρα ἡ Νόννα ἦτο πρεσβυτέρα τοῦ Ἄμφιλοχίου κατὰ δέκα περίπου ἔτη. Ἐμμέσως τοῦτο καὶ ἐτέρωθεν πιστοῦται. Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ἵπανταχοῦ ἐν τε τοῖς Ἐπιταφίοις καὶ ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «υἱὸς» δι' ἕκαστον τέκνον τοῦ Ἄμφιλοχίου καὶ τῆς Λιβίας, οὐχὶ μόνον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «πνευματικοῦ υἱοῦ», ἀλλ' ἅμα καὶ λόγῳ τῆς διαφορᾶς τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων τοῦ Ἄμφιλοχίου. Διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτὸν ὀνομάζει «γέροντα» ἢ «πρεσβύτην». Οὕτω γράφων τὴν ΚΓ' ἐπιστολὴν τῷ Καισαρίῳ καὶ τὸν Ἄμφιλόχιον υἱὸν συνιστῶν, λέγει : «Αὐτός σοι προσάγω διὰ τῆς ἑμαντοῦ χειρὸς τὸν τιμιώτατον υἱὸν ἡμῶν Ἄμφιλόχιον, ἄνδρα τοσοῦτον ἐπὶ καλοκαγαθία γνώριμον, καὶ παρὰ τὸ εἶκος τῆς ἡλικίας, ὥστε ἂν αὐτὸς ἠγάπησα ὁ γ ε ρ ω ν, καὶ ἱερεύς, καὶ ὑμέτερος φίλος, οὕτως ὑπολαμβάνεσθαι»³.

Τὰ εἰς τὴν ἰδίαν μητέρα ἀφιερωθέντα ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Ἐπιτάφια εἶναι τοσοῦτον σπουδαῖα καὶ μεστὰ ποικιλωτάτων διδαγμάτων, ὥστε κρίνομεν οὐχὶ ἄσκοπον, ὅπως παραθέσωμεν ταῦτα καὶ ἐνταῦθα χάριν μάλιστα ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι προσιτὴ ἢ ἐν πρωτοτύπῳ ἀγάγωσις. Οὔτε ὁ χῶρος οὔτε καὶ ὁ σκοπὸς τῆς παρούσης μελέτης μοὶ ἐπιτρέπουσι νὰ ἐκταθῶ εἰς ἐρμηνευτικὰ σχόλια τῶν ἐπιταφίων ἢ καὶ ἐν μεταφράσει νὰ πα-

1. Migne, PG 37, 1446.

2. Migne, PG 38, 60. Πρβ. καὶ τὰς αὐτόθι σημειώσεις τῶν ἐκδοτῶν τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου Clemencet καὶ Cailleau.

3. M a g n e, PG 37, 57.

ραθέσω ταῦτα. Προετίμησα τὸ πρωτότυπον, ὅπερ ἀποστάζει τὸν πλούσιον χυμὸν τῶν εὐγενῶν τοῦ Γρηγορίου συναισθημάτων καὶ δεικνύει τὴν ὄντως ποιητικὴν πνοὴν τοῦ γράψαντος. Τοῦτο μόνον ἐν τέλει λεχθῆτω περὶ τῆς Νόννης· ὅτι αὕτη ἐν τέλει τοῦ βίου αὐτῆς ἀφιερῶθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐτελεύτησεν ὡς χήρα ἐν τῷ ναῷ καὶ ὡς λέγει ὁ Γρηγόριος, «Εὐχομένη, βοῶσα παρ' ἀγγοτάτησι τραπέζαις / Νόννα λύθη» καὶ «Τίς θάνεν, ὡς θάνε Νόννα, παρ' εὐαγέεσσι τραπέζαις, / Τῶν ἱερῶν σανίδων χερσὶν ἐφαπτομένη;». Τὸ πρῶτον ἐπίσης ἐπιτάφιον τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν ἰδίαν μητέρα φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: «ΞΓ'. Εἰς τὴν μητέρα ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου προσληφθεῖσαν». Ἔχει δὲ οὕτως:

«Παντός σοι μύθοιο καὶ ἔργματος ἦεν ἔρεισμα
Ἥμαρ Κυριακόν πενθεῖ πένθος ἅπαν,
Μῆτερ ἐμή, τίουσα, μόναις ὑπόκειες ἑορταῖς·
Εὐφροσύνης, ἀχέων ἴστορα νῆδον ἔχεις.
Χῶρος ἅπας δάκρουσι τεοῖς σφραγίζετο, μῆτερ,
Μούνη δὲ σταυρῷ πῆγνυτο καὶ δάκρυα.
Οὐ ποτε σεῖο τραπέζα θνητόχος ἔδρακε νῶτα,
Οὐδὲ διὰ στομάτων ἤλθε βέβηλον ἔπος,
Οὐδὲ γέλωσ μαλακῆσιν ἐφίζανε, μύστι, παρειαῖς.
Σιγήσω κρυφίους σεῖο, μάκαιρα, πόνουσ.
Καὶ τὰ μὲν ἐνδοθι· τοῖα δὲ ἔκδοθι πᾶσι πέφανται.
Τοῦνεκα καὶ θεῖω σῶμ' ἀπέλειπες ἔδει».

Καὶ τὸ ΞΖ' ἐπιτάφιον ἐξαίρει τὸ χριστιανικὸν ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου τέλος τῆς εὐσεβοῦς καὶ ἐναρέτου Νόννης.

«Πῶς ἐλύθη Νόννης καλὰ γούνατα; πῶς δὲ μέμνηκε
Χεῖλεα; πῶς ὄσσαν οὐ προχέει λιβάδας;
Ἄλλοι δ' αὖ βοῶσαι παρ' ἡρίων ἦδε τραπέζα
Οὐκέτ' ἔχει καρπούς τῆς μεγάλης παλάμης.
Χῶρος δ' ἐστὶν ἔρημος ἀγνοῦ ποδός· οἱ δ' ἱερῆς
Οὐκέτ' ἐπὶ τρομερῆν κρατὶ βαλοῦσι χεῖρα.
Χῆραι δ' ὄρφανικοὶ τε, τί ὀρέξετε; Παρθενίη δέ,
Καὶ γάμος εὐζυγέων κέρσατ' ἀπο πλοκάμους.
Τοῖσιν ἀγαλλομένη, κάρτος φέρε πάντα χαμάζε,
Τῆμος δὲ ἐν νηῷ ὀικνὸν ἀφήκε δέμας».

Ὅπως αἱ ἱεραὶ γυναῖκες τῆς Βίβλου Σάρρα καὶ Ἄννα εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν ἔτεζον, οὕτω καὶ ἡ Νόννα πολὺ μετὰ τὸν γάμον αὐτῆς ἔλαβε παρὰ Θεοῦ τὸ δῶρον νὰ γεννήσῃ τὰ τέκνα αὐτῆς. Τούτων ἀναμνησκεται καὶ ὁ Γρηγόριος ἐν τῷ ΞΗ' ἐπιταφίῳ.

«Σάρρα σοφὴ τίουσα φίλον πόσιν· ἀλλὰ σὺ, μῆτερ,
Πρῶτα χριστιανόν, εἶθ' ἱερῆα μέγαν

Σὸν πόσιν ἐσθλὸν ἔθηκας, ἀπόπροθι φωτὸς ἐόντα.
 Ἄννα, σὺ δ' οὐκ ἔλασεν ἄνδρα καὶ τέκος εὐξαμένη,
 Καὶ νηῶ μιν ἔδωκας ἄγρον θεράποντα Σαμουήλ·
 Ἡ δ' ἔτιον κόλποις Χριστὸν ἔδεκτο μέγαν·
 Νόννα δ' ἀμφοτέρων ἔλαχε κλέος. Ὑσιάτιον δὲ
 Νηῶ λισσομένη, πάρθετο σῶμα φίλον».

Ὁμοιοτάτη εἶναι ἢ ἀντίθεσις τοῦ ματαιοδόξου Ἐμπεδοκλέους πρὸς τὴν ταπεινοφροσύνην τῆς Νόννης ἐν τῷ ΞΘ' ἐπιταφίῳ. Κοσμᾶς ὁ Ἱεροσολυμίτης ταῦτα λέγει περὶ Ἐμπεδοκλέους: «Οὗτος Ἐμπεδοκλῆς Πυθαγόριος ἦν τὴν φιλοσοφίαν, Σικελιώτης τὸ γένος· βουλόμενος δὲ κενοδοξῆσαι, ὅτι δὴ ἀνιερώθη καὶ μετάρσιος γέγονεν εἰς οὐρανούς, ἔβαλεν ἑαυτὸν ἐν τῷ ἀναδιδομένῳ πυρὶ τῆς Αἴτνης· τοῦτο δὲ τὸ πῦρ ἔλεγον Ἕλληνες, οἱ τοῦ Ἡφαίστου κρατῆρες. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπώλετο ὑπὸ τοῦ πυρός· ὁ δὲ Θεὸς βουληθεὶς δημοσιεῦσαι αὐτοῦ τὴν κενοδοξίαν, τὸ σάνδαλον αὐτοῦ ἀποπτυσθῆναι σῶον ἐκ τοῦ πυρός ἐποίησε, καὶ οὕτως ἐγνώσθη, ὅτι μετάρσιος μὲν οὐ γέγονε, κατεκάη δὲ ἀξίως τῆς οικείας κενοδοξίας». Ἀντιθέτως ἡ ἁγία Νόννα ἀφιερῶθη τῷ θυσιαστηρίῳ καὶ τὸν βίον ἐτελεύτησε προσευχομένη. Πάντα δὲ ταῦτα εἶναι δείγματα τῆς εὐσεβείας, ἀλλὰ καὶ ταπεινοφροσύνης τῆς ἁγίας ταύτης γυναικός.

Ἴδου καὶ τὸ Ἐπιτάφιον :

«Ἐμπεδοκλεῖς, σὲ μὲν αὐτίκ' ἐτώσια φυσιώοντα,
 Καὶ βροτὸν Αἰτναίοιο πυρός κρατῆρες ἔδειξαν.
 Νόννα δ' οὐ κρατῆρας ἐσήλατο· καὶ δὲ τραπέζῃ
 Τῇδὲ ποτ' εὐχομένη, καθαρὸν θύος, ἐνθεν ἀέρθη,
 Καὶ νῦν θηλυτέρῃσι μεταπέρει εὐσεβέεσσι
 Σουσάνῃ, Μαριάμ τε καὶ Ἄννας, ἔσμα γυναικῶν».

Ταῖς ἀνωτέρω ἁγίαις γυναιξὶ τὴν ἰδίαν συγκρίνει μητέρα ὁ Γρηγόριος «ἐπειδήπερ εὐχομένη παρὰ τῇ θείᾳ τραπέζῃ, τῆς ζωῆς ἐλύθη τῆς ἐπικαίρου»¹.

Πρὸς τὸν κενοδόξον θάνατον τῶν μυθολογουμένων ἡρώων Ἡρακλέους, Ἐμπεδοκτίμου, Τροφώνιου καὶ Ἀρισταίου, ἀντιπαράβαλλει τὴν ἔνδοξον τῆς ἰδίας μητρὸς τελευτὴν ἐν τῷ Ο' Ἐπιταφίῳ :

«Ἡρακλες, Ἐμπεδοκτίμει, Τροφώνιει, λήξατε μύθων,
 Καὶ σὺ γ' Ἀρισταίου κενεανχέος ὄφρους ἀπιστε·
 Ὑμεῖς μὲν θνητοί, καὶ οὐ μάκαρες παθέεσιν.
 Οὐμῶ δ' ἄρξενι Νόννα βίον τμήξασα κέλευθον,
 Χριστοφόρος, σταυροῖο λάτρεις, κόσμοιο περίφρων.
 Ἦλατ' ἐπουρανίην εἰς ἀντυγα, ὡς ποθέεσκεν,
 Τρεῖς μάκαρ ἐν νηῶ σῶμ' ἀποδυσσαμένη».

1. Migne PG 38, 511. Παρ. καὶ 542.

2. Κοσμᾶς ὁ Ἱεροσολυμίτης, παρὰ Migne, PG 38, 543.

Ἐν τῷ ΟΑ' Ἐπιταφίῳ ὁ Γρηγόριος ἀποκαλύπτει τὸ μέγα τῆς Νόννης φίλτρον πρὸς τὸν πρωτότοκον υἱὸν της Γρηγόριον, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν ὑπέροχον ἀγάπην τοῦ εὐγενεοῦς υἱοῦ της πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ. Ἐκ τούτου δ' ἐπιλέγει ὁ Γρηγόριος καὶ τόσα Ἐπιτάφια ἀφιέρωσε τῇ μητρὶ, εὐγνωμοσύνης ἕνεκα :

*«Γρηγόριον βοῶσα παρ' ἀνθεκόμοισιν, ἀλωαῖς
Ἦντεο, μήτερ ἐμή, ξείνης ἀπο νιοσομένοισιν,
Χείρας ἀμετάσασα φίλας τεκέεσσι φίλοισι,
Γρηγόριον βοῶσα. Τὸ δ' ἔρῳεεν αἶμα τεκούσης
Ἀμφοτέροις ἐπὶ παισὶ, μάλιστα δὲ θρέμματα θηλῆς.
Τοῦνεκα καὶ σὲ τόσοις ἐπιγράμμασι, μήτερ, ἔτισα».*

Ἄλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἐνδιαφέρον τοῦ Γρηγορίου ἀποκαλύπτει τὸ ἐν συνεχείᾳ ἐπιτάφιον :

*«Τέκνον ἐμῆς θηλῆς, ἱερὸν θάλος, ὡς σε ποθοῦσα
Οἴχομαι εἰς ζωὴν, Γρηγόρι', οὐρανίην.
Καὶ γὰρ πόλλ' ἐμόγησας ἐμὸν κομέων πατέρος τε
Γῆρας, ἃ καὶ Χριστοῦ βίβλος ἔχει μεγάλη.
Ἄλλὰ, φίλος, τοκέεσιν ἐφέσπεο, καὶ σε τάχιστα
Δεξόμεθ' ἡμετέροις φάσει προφρονέως».*

Τὸ πλῆθος τῶν ἀρετῶν κατέστησαν τὴν Νόνναν ὄντως ἀοίδιμον, τὸ δὲ τέλος, ἔνδοξον.

*«Ἄλλη μὲν κλεινὴ τις ἐν οἰκιδίοισι πόνοισιν,
ἄλλη δ' ἐκ χαρίτων, ἡδὲ σοοφροσύνης
Ἄλλη δ' εὐσεβίης ἔργοις καὶ σαρκὸς ἀνίαις,
Δάκρυσιν, εὐχολαῖς, χερσὶ πενητοκόμοις.
Νόννα δ' ἐν πάντεσσιν ἀοίδιμος. Εἰ δὲ τελευτήν
Τοῦτο θέμις καλέειν, κάτθανεν εὐχομένη».*

Ἐν τῷ ΟΑ' ἐπιτ. ἐξαιρεται καὶ ἡ «ἱερὰ ῥίζα» τῆς ἁγίας Νόννης :

*«Νόνναν ἐπουρανόισιν ἀγαλλομένην φαέεσιν,
Καὶ ῥίζης ἱερῆς πτόρθον ἀειθαλέα,
Γρηγορίου ἱερῆς ὁμόζυγα, καὶ πραπίδεσσιν,
Εὐαγέων τεκέων μητέρα τύμβος ἔχω»¹.*

Ἡ εὐσεβεστάτη Νόννα, ὡς ἔργον εἶχε τὸ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, ἡμέρας τε καὶ νυκτός. Τοῦτο ὑποδηλοῖ τὸ ΟΕ' Ἐπιτάφιον :

1. Ὁ Γρηγόριος οὐ μόνον ἐν τοῖς Ἐπιταφίαις του, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Ἐπεσιν αὐτοῦ πλεισταχοῦ ἐξαιρεῖ τὴν «ἱερὰν ῥίζαν», ἥτοι τὸ εὐαγὲς γένος τῆς ἐνδόξου μητρὸς του Νόννης. Οὕτως ἐν τῷ Ἐπει ΜΕ' (Migne, PG 37, 1369) λέγει: «Ἡ δ' ἱερῶν τοκέων ἱερὸν φυτὸν, εὐαγέος τε / Ῥίζης, καὶ πτόρθων μητέρος εὐαγέων» ἐπίσης ἐν τῷ Ἐπει Α' (Migne, PG 37, 979) στ. 117 : «Ἡ μὲν ἄρ' ἐκ πατέρων θεοτερπέα πίστιν ἄγουσα» καὶ στ. 125 : «Καὶ τόσον εὐγενεὸς ῥίζης χάδεν, ὥστε καλύψαι / Δένδρεα, καὶ πολλοὺς κορέσαι μελιηδεῖ καρπῷ».

«*Εὐχαί τε στοναχαί τε φίλαι καὶ νύκτες αὔπνοι,
Καὶ νηοῖο πέδον δάκρυσι δενδόμενον,
Σοί, Νόννα ζαθέη, τοίην βίοτιο τελευτήν
᾽Ωπασαν, ἐν νηῷ ψῆφον ἐλεῖν θανάτου».*

Ποῖος ὁ ναὸς τῶν μαρτύρων, ἐν ᾧ ἔτελεύτησεν ἡ ἀγία Νόννα καὶ τὸ ἱερὸν αὐτῆς λείψανον ἔναπετέθη, δὲν γνωρίζομεν—τοῦτο πάντως τεκμαίρεται τὸ ΟΣ' Ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα τοῦ Γρηγορίου.

«*Ψυχὴ μὲν περόεσσα πρὸς οὐρανὸν ἤλυθε Νόννης,
Σῶμα δ' ἄρ' ἐκ νηοῦ μάρτυσι παρθέμεθα.
Μάρτυρες ἀλλ' ὑπόδεχθε θύος μέγα, τὴν πόλυμοχθον
Σάρκα, καὶ ὑμετέροις αἵμασιν ἐσπομένην·
Αἵμασιν ὑμετέροισιν, ἐπεὶ ψυχῶν ὀλετήρος
Δηραιοῖσι πόνοις κάρτος ἔπασσε μέγα.
Οὐ μόσχων θυσίην σκιοειδέα, οὐδὲ χιμάρῳων,
Οὐδὲ πρωτοτόκων Νόνν' ἀνέθηκε Θεῷ·
Ταῦτα νόμοις προτέροισιν, ὅτ' εἰκόνες. Ἡ δ' ἄρ' ἑαυτὴν
Δῶκεν ὄλω βίοτῳ, μάνθανε, καὶ θανάτῳ».*

Αἱ συνεχεῖς πρὸς τὸν Κύριον εὐχαί, τὸ κατὰ Θεὸν πένθος, αἱ παννύχιοι μελωδίαὶ καὶ γονυκλισίαι ἐξησθένησαν χειρὰς τε καὶ πόδας, ἦτοι ὄλον τὸ σῶμα τῆς εὐσεβοῦς Νόννης : Ἐπιτ. ΟΖ'.

«*Ἄλλοις μὲν Νόννης τις ἀγνῶν ἐσθλοῖσιν ἐρίζοι,
Εὐχολῆς δὲ μέτροισιν ἐριζέμεν οὐ θέμις ἐστίν,
Τέκμαρ καὶ βίοτιο τέλος λιτῆσι λυθέντος.
᾽Ω στοναχῶν δακρῶων τε καὶ ἐννουχίων μελεδωνῶν !
᾽Ω Νόννης ζαθέης τετρουμμένα γυῖα πόνοισι !
Ποῦ ποτ' ἔην, νηὸς μόχθων λύσε γῆρας ἄκαμπτον».*

Ὅτε ἡ Νόννα προσήχητο πλησίον τῆς ἀγνωτάτης τραπέζης τοῦ θυσιαστηρίου, ὁ Θεὸς ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ τὴν ἑαυτοῦ ὑμνήτριαν. Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν οὐρανίων μονῶν εὐχεται ὑπὲρ τῶν τέκνων. Ταῦτά που λέγει τὸ ΟΗ' Ἐπιτάφιον :

«*Εὐχομένη, βοῶσα παρ' ἀγνωτάτησι τραπέζαις
Νόννα λύθη φωνὴ δ' ἐδέθη; καὶ χεῖλεα καλὰ
Γηραλέης. Τί τὸ θαῦμα ; Θεὸς θέλεν ὑμνήτριαν
Γλώσσαν ἐπ' εὐφήμοισι λόγοις κληῖδα βαλέσθαι.
Καὶ νῦν οὐρανόθεν μέγ' ἐπεύχεται ἡμετέροισιν.
Εὐχολαῖς, καὶ πόnton ἐκοίμισε· Νόννα θεουδῆς
Οἷς τεκέεσσι φίλοις· καὶ ἐκ περάτων συνάγειρεν
Ἄντολῆς δῦσιός τε μεγακλέας, οὐ δοκόντας,
Μητροῦς ἕρωος, νοῦσόν τε πικρὴν ἀποέργαθεν ἀνδρός.
Διουσομένη, τόδε θαῦμα, λίπεν βίον ἐνδοθι νηοῦ».*

Τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸ χριστιανικὸν τέλος τῆς αἰοδίου Νόννης ὑποδηλοῦσι καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ Ἐπιτάφια ΟΘ' καὶ Π :

«Πῶς θάνεν, ἢ περίβωτον ἐμῆς τέλος ἔπλετο μητρός ;
 Ἐδχομένης ψυχῇ πρὸς Θεὸν ἦλατ' ἄνω».

Καὶ

«Ἐνθα ποτ' εὐχομένης ψυχῇ δέμας ἔλλιπε Νόννης·
 Ἐνθεν ἀνηρόθη Νόννα λιποῦσα δέμας».

Εὐγνωμόνως ἀναμνησκέται τῶν φροντίδων τῆς μητρός του ὁ Γρηγόριος διὰ τὴν σωτηρίαν του ἐκ παντοίων κινδύνων καὶ νῦν ἔτι παρακαλεῖ τὸν πατέρα καὶ αὐτὴν διὰ τῶν εὐχῶν των νὰ διαφυλάττωσιν αὐτὸν (Ἐπιτ. ΠΑ) :

«Πολλάκις ἐκ με νόσων τε καὶ ἀργαλέων θουμαγδῶν
 Σεισιμῶν τε κρουεῶν, καὶ ἀγρια κυμαίνοντος
 Οἴδατος ἐξεσάωσας, ἐπεὶ Θεὸν ἴλαον εἶχες.

Ἄλλὰ σώω καὶ νῦν με, πάτερ, μεγάλοι λιτῆσι,
 Καὶ σύ, τεκοῦσα μάκαιρα, ἐν εὐχολῆσι θανοῦσα».

Ἐπιτάφιον ΠΒ' :

«Νόννα, σοὶ φωνὴ περιλείπεται, Νόννα φαιρινή,
 Πάντ' ἄμυδις ληροῖς ἐνθεμένη μεγάλοις,
 Ἐκ καθαρῆς κραδίης ἀγνὸν θῆος. Ἄλλ' ἄρα καὶ τὴν
 Ὑστατὴν νηῶ λείπεις ἀειρομένη».

ΠΓ' :

«Οὐδ' ἔθανεν νηοῖο θυώδεος ἔκτοθι Νόννα.
 Φωνὴν δὲ προτέρον ἤρπασε Χριστὸς ἀναξ
 Διαιομένης· πόθειεν γὰρ ἐν εὐχολῆσι τελέσαι
 Τόνδε βίον, πάσης ἀγνότερον θυσίης».

Τῆς ἱερᾶς Νόννης τὸ μακάριον τέλος καὶ ἐν τῷ ΠΔ' Ἐπιτ. ὑμνεῖ ἡ εὐγενῆς ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ Γρηγορίου :

«Νόνν' ἱερή, σὺ δὲ πάντα Θεῶ βίον ἀντίνασα,
 Ὑστάτιον ψυχὴν δῶκας ἀγνὴν θυσίην.
 Τῆδε γὰρ εὐχομένη ζωὴν λίπεις· ἢ δὲ τραπέζα,
 Μῆτερ ἐμῆ, τῷ σῶ δῶκε κλέος θανάτω.
 Τῆσδε πατρὸς μὲν ἐμὸς λάτρις μέγας ἦε τραπέζης
 Μῆτερ δ' εὐχομένη παρ πόσι λῆξε βίου».

Ἐπιτάφιον ΠΕ' :

«Γρηγόριος Νόννα τε μεγακλέες, εὐχομ' ἄνακτι
 Τοίην μοι ζωὴν καὶ τέλος ἀντιάσαι».

Ἐπιτάφιον ΠΣ' :

«Πολλά, τραπέζα φίλη, Νόννης, καὶ δάκρυ' ἐδέξω
 Δέχνησο καὶ ψυχὴν τὴν πυμάτην θυσίην».

Εἶπε, καὶ ἐκ μελέων κέαρ ἔπιτατο, ἐν δ' ἄρα μοῦνον
Παῖδ' ἐπόφει τεκέων τὸν ἔτι λειπόμενον».

Ἐπιτάφιον ΠΖ' :

«Ἐνθα ποτ' εὐχομένης τόσσον νόος ἔπιτατο Νόννης,
Μέσφ' ὅτε καὶ ψυχὴ ἔσπετ' ἀειρομένω.
Εὐχομένη δὲ νέκυσ ἱερῇ παρέκειτο τραπέζῃ.
Γράφατ' ἐπερχομένοις θαῦμα τόδ', εὐσεβέες».

Ἡ συνεχὴς ἔξαρκος τῆς εὐσεβείας τῆς ἁγίας Νόννης ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου δὲν δεικνύει μόνον τὸν εὐγνωμόνα υἱόν, ἀλλ' ἅμα τὸν ἴδιον εὐσεβῆ καὶ μύστην τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ εὐσεβῶς καὶ κατὰ Χριστὸν ζῆν ἀποτελεῖ τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ λεπτὴ τοῦ Γρηγορίου φύσις καὶ ἡ βαθυτάτη θρησκευτικὴ βίωσις συγκινοῦνται ἐνώπιον τῆς εὐσεβοῦς εἰκόνας τῆς προσωπικότητος τῆς Νόννης. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ συνεχεῖς ἔξαρσεις καὶ οἱ ἐπαινετήριοι λόγοι τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὴν εὐσεβεστάτην μητέρα αὐτοῦ Νόνναν ἐν πᾶσι τοῖς πρὸς αὐτὴν Ἐπιτάφιοις του. Τί δ' ἄλλο καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία συνεχῶς ἐπεύχεται, εἰμὴ τὸ «χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς» τῶν χριστιανῶν ;

Ἐπιτάφιον ΠΗ' :

«Τίς θάνεν, ὡς θάνε Νόννα, παρ' εὐαγέεσσι τραπέζαις,
Τῶν ἱερῶν σανίδων χερσὶν ἐφαπτομένη ;
Τίς λύσει εὐχομένης Νόννης τύπον ; ὡς ἐπιδηρὸν
Ἦθελεν ἐνθα μένειν, καὶ νέκυσ εὐσεβέων».

Ἐπιτάφιον ΠΘ' :

Ἐνθα ποτ' εὐχομένη Νόννη Θεὸς εἶπεν ἄνωθεν
Ἐρχεο. Ἡ δ' ἐλύθη σώματος ἀσπασίως.
Χειρῶν ἀμφοτέρων, τῇ μὲν κατέχουσα τράπεζαν
Τῇ δ' ἐπιλισσομένη. Ἰλαθι, Χριστέ ἀναξ».

Ἐπιτάφιον Η' :

«Σάδδα φίλη, πῶς τὸν σὸν Ἰσαὰκ λίπες, ἢ ποθέουσα
Τῶν Ἀβραὰμ κόλπων, ὡς τάχος, ἀντίασαι,
Νόννα Γρηγορίοιο θεόφρονος ; Ἡ μέγα θαῦμα
Μηδὲ θανεῖν νηοῦ ἔκτοθι καὶ θυέων.
Μάρτυρες ἰλήκοιτε, μόγις μὲν, οὔτι χερσίων
Νόννα φίλη, κρυπτῶ κάμφαδίω πολέμω,
Τοῦνεκα καὶ τοίην κύρσειν βίοτιο τελευτήν,
Εὐχῆς καὶ ζωῆς ἐν τέλος εὐρομένη».

Καὶ πάλιν περὶ τῆς «οἴξης εὐσεβέος» ὁ λόγος τοῦ Γρηγορίου :

Ἐπιτάφιον ἡΑ΄ :

«*Ρίζης εὐσεβέος γενόμην, καὶ σὰρξ ἱερῆος,
Καὶ μήτηρ. Χριστῶ σῶμα, βίον, δάκρυα,
Πάντ' ἐκένωσα φέρουσα. Τὸ δ' ἔσχατον ἐνθεν ἀέρθη,
Νηῶ γηραλέον Νόννα λιποῦσα δέμας*».

Ἐπιτάφιον ἡΒ΄ :

«*Πίστις Ἐνώχ μετέθηκε, καὶ Ἥλιαν ἐν δὲ γυναιξί
Μητέρ' ἐμήν πρώτην' οἶδε τραπέζα τόδε,
Ἐνθεν ἀναιμάκτησιν ὁμοῦ θυέεσσι ἀέρθη
Εἰσέτι λισσομένη σώματι, Νόννα φίλη*».

Οὔτε νόσος τις οὔτε τὸ γῆρας, οὐδ' ἀνία ἐδάμασε τὴν ἰσχυρὰν φύσιν τῆς εὐσεβοῦς Νόννης. Ἀπλῶς εὐχομένη παρὰ τὴν ἁγίαν τοῦ θυσιαστηρίου τραπέζαν, μετέστη οἶονε ἄτρωτος καὶ ἀκαμπτος πρὸς Κύριον.

Ἐπιτάφιον ἡΓ΄ :

«*Οὐ νόσος, οὐδέ σε γῆρας ὁμοίον, οὐ σέ γ' ἀνίη
Καίπερ γηραλέην, μητερ' ἐμή, δάμασεν
Ἄλλ' ἄτρωτος, ἀκαμπτος, ἀγνῆς ὑπὸ ποσὶ τραπέζης
Εὐχομένη, Χριστῶ, Νόνν', ἀπέδωκας ὄπα*».

Ὡς ὑπερτάτην θυσίαν τῷ Θεῷ ἔδωκεν ἡ ἁγία Νόννα τὸν ἀγνὸν αὐτῆς βίον.

Ἐπιτάφιον ἡΔ΄ :

«*Δῶκε Θεῷ θυσίην Ἀβραὰμ παῖν, ὡς δὲ θυγάτρα
Κλεινὸς Ἰερθᾶε, ἀμφοτέροι μεγάλην.
Μήτηρ ἐμή, δ' ἔδωκας ἀγνὸν βίον, ὑστάτιον δὲ
Ψυχὴν εὐχολῆς, Νόννα, φίλον σφάγιον*».

Ἐπιτάφιον ἡΕ΄ :

«*Ἡ Τριάς, ἣν ποθέεσκες, ὁμὸν σέλας, ἐν τε σέβασμα,
Ἐκ νηοῦ μεγάλου σε πρὸς οὐρανὸν ἤρπασε, Νόννα,
Εὐχομένην ζωῆς δὲ τέλος καθαρώτερον εἶδες*».

Ἐπιτάφιον ἡϚ΄ :

«*Οὔποτε χεῖλεα μίξας ἀνάγκοις χεῖλεσι ἀγνά,
Οὐδ' ἀθέω παλάμη καθαρὴν χεῖρα μέχρις ἐδωδῆς,
Μήτηρ ἐμή μισθὸς δὲ λιπεῖν βίον ἐν θυέεσσι*».

Ἐπιτάφιον [ἡΖ΄ :

«*Ἄγγελος αἰγλήεις σε φαάντατος ἤρπασε, Νόννα,
Ἐνθα ποτ' εὐχομένην καθαρὸν μελέεσσι νόφω τε
Καὶ τὸ μὲν ἤρπασε σείο, τὸ δ' ἐνθάδε κάλλιπε νηῶ*».

Ἐπιτάφιον ἡΗ΄ :

«*Νηὸς ὄδ', οὐ γὰρ ὄλην Νόνναν θέμις ἦεν ἐρούξαι,
Ψυχῆς οἰχομένης, μῦνον ἐπέσχε δέμας,*

Ὡς πάλιν ἐγρομένη καθαρώτερον ἔνθεν ἀερόθῃ
Σώματι τῷ μογεῶν δόξαν ἐφροσομένη».

Καὶ πάλιν ἀναμνησεται τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς τῆς ἀγίας αὐτοῦ μη-
τρὸς ὁ Γρηγόριος καὶ μνειαν ποιεῖται τοῦ εὐγενεστάτου αὐτῆς πατρὸς, τοῦ
ἐνδόξου Φιλτατίου, ἐν τῷ περιεκτικῷ, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντα ἐγκλείοντι
τρισίχφ ἐπιγράμματί του ὑπ' ἀριθ. 4Θ', ἔχοντι οὕτω :

«*Νόννη Φιλτατίου. Καὶ ποῦ θάναε ; τῶδ' ἐνὶ νηῶ.*

Καὶ πῶς ; εὐχομένη. Πηγίκα ; γηγαλέη.

Ὡ καλοῦ βίοτιο, καὶ εὐαγέος θανάτιο !»

Τὸ ἑκατοστόν, τὸ καὶ τελευταῖον ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα τοῦ Γρηγορίου πρὸς
τὴν αὐτοῦ μητέρα εἶναι οἶονεὶ ἀνακφαλαίωσις τῶν ἄχρι τοῦδε λεχθέντων,
ὑμῶν τε καὶ προσωδίων καὶ ἐγκωμίων, τῇ εὐσεβεστάτῃ καὶ ἐναρτεωτάτῃ
Νόννῃ ἀναπεμφθέντων, ὡσεὶ θυμίαμα ἅγιον ὑπὸ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου, ὑπό-
δειγμα οὕτω εἰς τὸ διηνεκὲς ἐπαφέντος τὸ ἴδιον εὐγενὲς υἱικὸν καθήκον
ἔναντι μητρὸς ἀξιοσεβάστου καὶ ἀξιοθαυμάστου. Ἔχει δ' οὕτω :

Ἐπιτάφιον Ρ' :

«*Ἄρματι μὲν πυρόεντι οὐρανὸν Ἑλλάς ἦλθεν*
Νόνναν δ' εὐχομένην Πνεῦμ' ὑπέδεκτο μέγα.
Ἐνθάδε Νόννα φίλη κοιμήσατο τὸν βαδὺν ἕπνον,
Ἰλαος ἐσπομένη ᾧ πῶσι Γρηγορίῳ.
Θάμβος ὁμοῦ, καὶ χάσμα· πρὸς οὐρανὸν ἔνθεν ἀέροθῃ
Εὐχῆς ἐκ μεσάτης Νόννα λιποῦσα βίον.
Εὐχῆς καὶ βίοτιον Νόννη τέλος· ἦδε τράπεζα
Μάρτυς, ἀφ' ἧς ἦρθῃ ἄπνοος ἐξαπίνης.
Νόννης ἦριον εἰμὶ σάφροκος, ἦ ὅρα πύλῃσιν
Ἐχρημῶ' οὐρανίαις, πρὶν βίοτιο κηθῆ.
Δαιμόντε θνητοὺς θνητὸν γένος· εἰ δέ τι οὕτως,
Ὡς Νόνν' εὐχομένην κάταναν, οὐ δαιμόνῳ.
Νόννης ἀζόμενος ἀγνὸν βίον, ἄζο μᾶλλον
Καὶ τέλος· ἐν νηῶ κάταναν εὐχομένην.
Ἐνθα ποτ' εὐχομένην πρηγῆς θάναε Νόννα φαινή·
Νῦν δ' ἄρ' ἐν εὐσεβέων λίσσεται ἰσαμένην
Στήλῃ σοι θανάτου μελιηδέος ἦδε τράπεζα,
Νόννα, παρ' ἧ' ἐλεύθῃς εὐχομένην πύματα.
Μικρὸν ἔτι νυχῆς ἦν τὸ πνεῶν· ἀλλ' ἄρα καὶ τὸ
Νόνν' ἀπέδαμε Θεῶ' ἔνθα ποτ' εὐχομένην.
Πέμψατε ἐκ νηοῦ θεοειδέα Νόνναν, ἅπαντες·
Πρόσβειραν μεγάλην πέμψατ' ἀειρομένην.

Ἐκ με Θεὸς καθαροῦτο πρὸς οὐρανὸν ἤρπασε νηοῦ,
 Νόνναν ἐπειγομένην οὐρανόις πελάσαι.
 Νόνν' ἀπανισταμένη νηοῦ μεγάλου, τόδ' ἔειπεν·
 Τῶν πολλῶν καμάτων μείζονα μισθὸν ἔχω.
 Νόννα, φίλης εὐχῆς ἱερῆιον, ἐνθάδε κεῖται·
 Νόννα ποτ' εὐχομένη τοῦδ' ἐλύθη βίότου.
 Ἐκ νηοῦ μεγάλοιο θύος μέγα Νόνν' ἀπάνεστη·
 Νηῶ Νόνν' ἐλύθη· χαίρετε, εὐσεβέες.
 Ἦδε τράπεζα Θεῶ θεοειδέα Νόνναν ἐπεμψεν».

Παρά τὰς συχνὰς ἐπαναλήψεις καὶ τὴν διὰ τῶν αὐτῶν σχεδὸν λέξεων ἔξαο-
 σιν τῆς εὐσεβείας τῆς ἐναρέτου Νόννης ὑπὸ τοῦ θείου Γρηγορίου, δὲν δύ-
 ναταί τις ἐξ ἄλλου νὰ μὴ θαυμάσῃ τὸν ὑπέροχον λυρισμὸν καὶ τὴν θαυμα-
 στὴν παθοποιίαν, ἡ ὁποία ἀνεπιτήδευτος, ἀπροσποίητος, φυσικὴ καὶ ῥέουσα
 ἐκχύνεται διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τῆς ποιήσεως τοῦ θείου τούτου ἀνδρός,
 δι' ὃν ἔν ὑπάρχει τὸ ἀξιόλογον καὶ ἀνεκτίμητον διὰ τὸν ἄνθρωπον, τὸ εὐ-
 σεβῶς καὶ κατὰ Χριστὸν ζῆν.

Δὲν δύναμαι ν' ἀφήσω ἀμνημόνευτα καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ ἕτερα δύο ἐπι-
 τάφια ἐπιγράμματα τοῦ Γρηγορίου, ἀποτελοῦντα οἰονεὶ τὴν κατακλειδα
 τῶν εἰς τοὺς γονεῖς ἀφιερωτικῶν αὐτοῦ Ἐπιταφίων. Ταῦτα εἶναι αἱ κατὰ
 προσωποποιίαν εὐχαὶ τῶν γονέων τοῦ Γρηγορίου ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Γρηγο-
 ρίου. Ἐχουσι δ' οὕτω :

Ἐπιτάφιον ΡΑ'. Τῶν τοκέων θανόντων προσωποποιία.

«Ἐἴη σοι βίος ἐσθλὸς ἐπ' εὐλογίαισιν ἀπάσαις

Ὅσοάτιαι τοκέων υἱέσι γηροκόμοις,

Καὶ κούφης βιότοιου τυχεῖν, δόσης τε τελευτῆς,

Οἴην ἡμετέρῳ γήραϊ δῶκεν Ἄναξ.

Ἡθέων, λογίων τε μέγα κράτος, ἠδ' ἱερῶν,

Καὶ πολιῆς σκήπων, Γρηγόρι', ἡμετέρης».

PB'. Ἄλλο

«Ἀσπάσιοι χθόνα τήνδε φίλαις ὑπὸ χεῖρεσι παιδὸς

Ἐσοάμεθ' εὐσεβέες Γρηγορίου τοκέες,

Ὅς καὶ γῆρας ἔθηνεν ἑοῖς μόχθοισιν ἑλαφρὸν

Ἡμέτερον, καὶ νῦν ἀμφιέπει θυσίαις.

Ἄμπνεε γηροκόμων καμάτων, μέγα φέρτατε παίδων,

Γρηγόρι', εὐαγέας μάρτυσι παρθέμενος

Σοὺς τοκέας. Μισθὸς δὲ μέγαν πατέρ' ἴλαον εἶναι,

Πνευματικῶν τε τυχεῖν εὐσεβέων τεκέων».

Ἐκτενέστερόν πως διελάβομεν περὶ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ ἐναρέτων
 γονέων τοῦ διαβοήτου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, διότι ἐκτὸς τοῦ καθα-
 ρῶς ἱστορικοῦ διαφέροντος καὶ διδακτικὸν σκοπὸν, ὡς εἴπομεν, προεθέμεθα

ἐν τῇ συντάξει τῆς παρουσίας ἡμῶν μελέτης. Καὶ τὰ ἠθικὰ καὶ διδακτικὰ διαφέροντα εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι διὰ τὸν θεολόγον ἐπιστήμονα τῆς αὐτῆς μετὰ τῶν καθαρῶς ἐπιστημονικῶν, τῶν ξηρῶν πολλάκις καὶ ψυχρῶν θεμάτων ἀξίας. Χωρὶς ν' ἀφίσταται ὁ ἐπιστήμων θεολόγος τῆς σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐκθέσεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αὐστηρᾶς λογικῆς καὶ κριτικῆς ἀκολουθίας γενομένης, μάλιστα ἐν τῇ διαπραγματεύσει ἱστορικῶν θεμάτων, καθήκον ἅμα ἔχει νὰ μὴ ἀφίσταται παντελῶς τῶν ἠθικοδιδασκτικῶν τάσεων καὶ τῆς ἠθοπλαστικῆς σκοπιμότητος καὶ δὴ καὶ χάριν τῆς πνευματικῆς τῶν πολλῶν καὶ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐρειδομένων ὠφελείας. Ἐν τῇ μετὰ χειρὸς μελέτῃ ἡμῶν ἐκθέτομεν μετὰ τῆς ἐφικτῆς ἡμῖν ἀκριβείας καὶ ἱστορικῆς ἀκολουθίας τὰ γεγονότα εἰς κατοχύρωσιν τοῦ ἐν ἀρχῇ ὑφ' ἡμῶν τεθέντος θέματος· ἀλλ' ἐν μιᾷ τοιαύτῃ ἠθογραφικῇ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς ἠθοπλαστικῇ μελέτῃ δὲν ἠδυνάμεθα ἐπ' εὐκαιρίᾳ νὰ μὴ ἐκκλίνωμεν τοῦ ξηροῦ τρόπου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκθέσεως, ἐφ' ὅσον διεπραγματεύομεθα κείμενα, μεστὰ ὑψηλῶν καὶ βαθέων νοημάτων καὶ διδασμάτων. Οὕτω πως ἄς συγχωρηθῇ ἡμῖν ἢ ἐπ' ὠφελείᾳ, ὡς εἴπομεν, τῶν πολλῶν γενομένη τυχὸν παρέκκλισις καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἐπέκτασις ἐν τῇ διαπραγματεύσει τῶν ἐπὶ μέρους κεφαλαίων. Καὶ ἡ ἀνάγνωσις κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θ' ἀποβῆι περισσώτερον τερπνὴ καὶ ἐπαγωγὸς καὶ ἐπωφελὴς οὕτως, ὥστε ὁ εὐσεβὴς ἀναγνώστης καὶ ὠφελούμενος νὰ μανθάνῃ καὶ μανθάνων νὰ ὠφελῆται.

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἡμετέρου θέματος.

(Συνεχίζεται)